

Tezaurus Tushunchasi, Etimologiyasi, Va Til O'rganishda Qo'llanilishi

Isoqjonova Guljahon

FDU talabasi

N. Abdullayeva

Amaliy ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi, FDU

Annotatsiya: *Tezaurus umumiy ma'noda – maxsus terminologiya, ya'ni lug'at, ma'lumotlar yig'indisi, korpus yoki jamlanma, ma'lum sohadagi bilimlar yoki faoliyat sohasidagi tushunchalar, ta'riflar va terminlarni to'liq o'z ichiga oladi. Mazkur tushuncha maxsus bilimlar sohasi yoki faoliyat sohasining tushunchalari, ta'riflari va atamalarini matnlarda ishlatish misollari bilan to'liq qamrab oluvchi ma'lumotlar to'plami hisoblanadi. Tezaurus muayyan tilda barcha so'zlarni qamrab oladigan, ularning matnda qo'llanish holatlarini to'la-to'kis aks ettiradigan lug'at.*

Kalit so'zlar: *turkiy yozma yodgorliklar, Jonli til, lug'at fondi, birinchi lug'at, sinonim, antonim.*

Tezaurus so'zi yunoncha "xazina" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, kitob ma'nosini anglatadi. Birinchi bo'lib 1852 - yilda "thesaurus" so'zi Piter Mark Rogetning "Roget's Thesaurus" asarida ishlatgan hissasi bilan mashhur bo'ldi. Zamonaviy hayotda tezaurus sinonimlar lug'ati nuqtai nazaridan rasmiy so'zdir. Bundan tashqari, qiziq fakt shundaki, Qo'shma Shtatlar har yili 18 yanvarda "Milliy tezaurus kuni"ni keng nishonlashadi,].

Tezaurus (yun. thesauros — xazina, boylik) — 1) muayyan tildagi barcha so'zlarni qamrab oladigan, ularning matnda qo'llanish holatlarini to'liq aks ettiradigan lug'at. Jonli tilning lug'at tarkibi doimo o'zgarib turishi sababli tezaurus faqat o'lik tillar materiallari asosida yoki oldindan belgilab olingan yozma yodgorliklar uchun tuzilishi mumkin. Turkiyshunoslikda A.K.Borovkov, E.I.Fozilov, A.Najiblarning 13—14-asrlar turkiy yozma yodgorliklari asosida tuzilgan lug'atlari ham tezaurus belgilariga ega. So'z tanlash prinsipiga ko'ra yozuvchilar yoki ular ijodiga mansub ayrim asar tili bo'yicha tuzilgan lug'atlar ham tezaurus hisoblanadi;

Tezaurus atamasi "lug'at" so'zining sinonimi sifatida ham tushunilishi mumkin. Qizig'i shundaki, bugungi kunda bu kitob bir nechta narsadan ko'ra haqiqiy xazinani aks ettiradi, chunki bu Yevropaning birinchi lug'ati hisoblanadi. Izohli lug'atdan farqli o'laroq, tezaurus ma'noni nafaqat ta'rifi bo'yicha, balki so'zni boshqa tushunchalar va ularning guruhlari bilan o'zaro bog'lash orqali aniqlashga imkon beradi. Ilgari, tezaurus atamasi, avvalo, tilning so'z boyligini matnlarda maksimal darajada to'liq taqdim etgan lug'atlar uchun ishlatilgan. So'zning zamonaviy ma'nosidagi birinchi tezaurus Rojerning inglizcha tezaurusidir.

"Tezaurus bu so'zlarning ma'nolarini, uning sinonim va antonimlari, matnda qanday ishlatilishi haqida ma'lumot beruvchi muhim lug'at. Tezaurusning turlari ko'p: 1) lingvistik tezaurus - matnlarni mazmunli tahlil qilish natijasida tanlangan va qabul qilingan tasniflash tizimiga muvofiq tizimlashtirilgan tabiiy til so'zlari ro'yxatini o'z ichiga olgan lug'at, 2) statistik tezaurus -

tanlangan so'zlar ro'yxatini o'z ichiga olgan axborot qidirish lug'ati. - ma'lum bir mavzu bo'yicha yoki ushbu so'zlarning bir xil matnlarda (hujjatlarda) birgalikda bo'lish chastotasi asosida lug'at yozuvlariga guruhlangan matnlarni statistik tahlil qilish natijasi » Zamonaviy tilshunoslikda tezaurus - bu lug'aviy birliklar o'rtasidagi semantik munosabatlar (sinonimlar, antonimlar, paronimlar, giponimlar, giperonimlar va boshqalar) ko'rsatiladigan umumiy yoki maxsus lug'at lug'atining o'ziga xos turi. Elektron formatdagi tezaurus - bu alohida fan sohalarini tavsiflash va axborot qidirish tizimlarini yaratishning eng samarali vositalaridan biridir.

—Tezaurus termini, avvalambor tilning lug'at fondini maksimal darajada to'liqlik bilan ifodalaydigan xazina sifatida talqin etiladi. Matnlarning adekvat talqini va ma'lumotlari uning sistem ma'nolarini o'zida mujassam etgan va soha vakillari tomonidan e'tirof etilgan tezaurusda aniqlanadi. Tezaurus tushunchasi ko'proq funktsional lug'atdan foydalanishning o'ziga xos usulidan kelib chiqadi, unda odamlar bir qator lug'atlarni qidirishlari mumkin.

Bundan tashqari, bir xil iboralarni yoki so'zlarni tez-tez takrorlash nutqni yoki matnni zerikarli qilib qo'yishi mumkin, ayniqsa ijodiy yozishda. Misol tariqasida, "Men charchadim" o'rniga, "Men juda charchadim" deyish mumkin. Bundan tashqari, "sizning kiyimingiz juda chiroyli ko'rinadi" kabi ibora bilan tezaurus iborasi yaratilishi mumkin, dinamik sinonimlar ro'yxatiga ega bo'lgan mutaxassis uni ko'p jihatdan yanada jozibali qilib qo'yishi mumkin, masalan: "Sizning kostyumingiz juda ajoyib" yoki " Sizning kiyimingiz g'ayrioddiy". Bunga yana juda ko'p misollar keltirilishi mumkin...

Tilni bilish bo'yicha test amaliyoti: misol tariqasida IELTS imtihoni. Chet tilini o'rganuvchilar chet elga o'qish, ishlash yoki immigratsiyaga borishni xohlasalar, yuqori standartli testdan o'tishlari kerak. Bulardan biri IELTS imtihonidir va unga tayyorgarlik ko'rish uzoq yo'l, chunki guruh qanchalik baland bo'lsa, shunchalik qiyin bo'ladi. Tezaurus orqali esa o'rganuvchi istagan so'zini sinonimlari va antonimlarini o'rganishi va uni qanday qo'llashini bilib olishi mumkin.

Tezaurus so'zlarni sinonimlar va ularga bog'liq tushunchalar guruhlari sanab o'tadigan kitob yoki elektron manbadir. Tezaurus yangi so'zlar bilan tanishtirishi yoki allaqachon tanilgan so'zlarni taklif qilishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "skinny, svelte, thin, emiciated, skeletal" so'zlarining tarjimasini topilishi mumkin, ammo har bir sinonim o'zgacha taassurot qoldiradi: "skinny" odatda o'ta ozg'in va kuchsiz degan ma'noni anglatadi, "svelte" – sog'lom va ozg'in, "emiciated" va "skeletal" – kasallik darajasigacha ozg'in degan ma'noni anglatadi. "Thin" so'zi esa yog'ning kam yoki yo'qligini anglatadi. Shunday qilib, tezaurus izlanuvchini ko'plab yangi so'zlar bilan tanishtirishi mumkin.

Tezaurus eng qadimgi va eng ko'p ishlatiladigan ma'lumotnomalardan biridir. Tezaurus - bu oddiy lug'at kabi alifbo tartibida tartiblangan iboralar, tushunchalar va tegishli so'zlar to'plami. Ingliz tilidagi birinchi tezaurus Roget tezaurusi 1852 yilda doktor Piter Mark Roget (1779-1869) tomonidan yaratilgan. " Roget lug'atga qarama-qarshi bo'lgan ma'lumotnomani yaratdi. Lug'at - bu so'zni bilganimizda va uni to'g'ri yozmoqchi bo'lsak yoki u haqida ko'proq ma'lumot olmoqchi bo'lsak foydalaniladigan kitob. Agar ma'lum bir so'z nimani anglatishini bilsak, lekin xuddi shu ma'noni yetkazish uchun boshqa so'z izlayotgan bo'lsak, tezaurus bizga kerak bo'lgan kitobdir.

Tezaurus oddiy lug'atlarda izlab topilgan so'zlarning uzun ma'nolarini o'z ichiga olmaydi. Tezaurus so'zning eng yaxshi sinonimlarini topish uchun uning kontekstidagi ma'nosiga e'tibor beradi. Til bo'yicha ma'lumotnomalar, masalan, tezaurus, ma'lum bir g'oya yoki tushunchani yetkazish uchun muqobil so'zlar va iboralarni topishga yordam beradi.

Tezauruslar ko'p shakllarda bo'ladi - qog'oz bilan to'ldirilgan kitob, kompyuterdagi so'zlarni qayta ishlash vositasi, qo'lda ishlaydigan elektron qurilma yoki veb-sayt. Tezauruslar so'zlarni va ularning sinonimlarini qidirishda bir oz farq qilishi mumkin. Kirish so'zlarini alifbo tartibida topish o'rniga, foydalanuvchi kitobning orqasida joylashgan indeksdan kirish so'zlarini qidirishi va shunga o'xshash so'zlarning butun toifasi ro'yxatga olinadigan sahifa raqamiga murojaat

qilishi kerak bo'lishi mumkin. Yosh o'quvchilar uchun alifbo tartibidagi ro'yxat tezaurusga eng yaxshi kirishdir, chunki u oddiy lug'at bilan bir xil tartibga amal qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayeva, N. (2022). FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE AMONG STUDENTS-FUTURE TRANSLATORS USING A TEACHING THESAURUS. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(6), 1207-1210.
2. Shavkatovna, A. N., & Madolimovich, T. I. (2021). The Effectiveness of The Learning Process in English. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 145-147.
3. Luiza, G., Nigora, A., & Gulbaxor, M. (2022, December). THE SIGNIFICANCE OF MICRO AND MACRO LANGUAGE PLANNING. In " *ONLINE-CONFERENCES*" *PLATFORM* (pp. 109-112).
4. Roget, P. M. (1911). *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases...* TY Crowell Company.
5. Vickery, B. C. (1960). Thesaurus—a new word in documentation. *Journal of documentation*, 16(4), 181-189.
6. Wilkinson, P. R. (2003). *Thesaurus of traditional English metaphors*. Routledge.
7. Navoiy-uni.uz
8. Scholar.google.com
9. Wikipedia.org